

Holub, Zbyněk

Slováci v jihočeském pohraničí, jazyk a způsob života

In: *Středoevropský areál ve vnitřních souvislostech : (česko-slovensko-maďarské reflexe)*. Pospíšil, Ivo (editor); Šaur, Josef (editor). 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2010, pp. [235]-249

ISBN 978-80-210-5300-7

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/133534>

Access Date: 16. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

Zbyněk HOLUB

Slováci v Jihočeském pohraničí, jazyk a způsob života

Výzkum v jihočeském pohraničí jistě není záležitostí poslední doby; tedy přelomu II. a III. Tisíciletí našeho letopočtu. Na počátku 70. let minulého století podal syntetický výklad jazykové situace v českém pohraničí (tedy i na jihočeském, popř. jihozápadočeském úseku) Jaromír Bělič (1972), na přehledu zachycených nářečních textů též tým Arnošta Lamprechta (do jisté míry - nikoliv s důrazem na jihočeské pohraničí: 1975)... a Jaroslav Voráč (1955, 1976; dále v rámci projektu Západočeské vlastivědy: 1992). Určitou pozornost věnovali problematice jazykového pohraničí Slavomír Utěšený (1960; také v rámci projektu Jihočeské vlastivědy: 1986) a Pavel i Jana Jančákovi (2004). Pohraniční úseky českých dialektů (popř. regiolektů) postihuje i Český jazykový atlas (ČJA I–V; 1992–2005); samostatně pak jistě bychom mohli zmínit i mnohé další (dílčí) studie.

Východiskem k výzkumu **promluv místních** (popř. **rodilých**) **mluvčích** musí být ve všech sledovaných případech reflexe *modu vivendi* v jazyce. K tomu je nutné provést systematický výzkum „v terénu“.

V 80. letech 20. století působil v jihočeském novohradském pohraničí jako učitel (původně na málotřídní, později i na plně organizované) ZŠ též autor předkládaného příspěvku. Také pro jihočeské pohraničí bylo v té době typické národnostně smíšené osídlení, které zde zůstávalo jako dědictví po „dosidlovacích akcích“ předchozích desetiletí. Mezi obyvatelstvem tvořili i tehdy význačnou skupinu Slováci; a to jak starší vrstva imigrantů z Rumunska, tak historicky mladší skupina přesídlenců z různých slovenských regionů.

Empirický sběr tehdy souvisel přímo s místy, kde explorátor přímo učitelsky působil (Horní Planá, Pohorská Ves, Hořice na Šumavě), odkud přijížděly či docházely děti do spádové školy (Černé Údolí, Kájov, Kladenské Rovné, Novosedly) nebo s nimiž lokalita příslušné školy nějakým způsobem sousedila (Benešov nad Černou, Kaplice, Malonty, Černá v Pošumaví, Světlík, Frymburk, Malšín).

Od přelomu 80. a 90. let 20. století (až do r. 2009) bylo možné zachycovat situaci v jihočeském pohraničí v přímé návaznosti na výzkum v širším regionu Doudlebska; zejména do přelomu r. 2003 a 2004 probíhala explorace v návaznosti na přípravu syntetické studie a lexikonu. Výsledkem souvislého terénního výzkumu bylo vydání monografie *Doudlebské nářečí a slovník* (2004).

Výzkum mluvy jihočeského pohraničí se zpočátku orientoval na záznam jazykové situace v prostředí, v němž se usazovali volynští Češi (v několika vlnách po II. světové válce i po roce 1989). Za centrum této fáze explorace lze považovat Kájov na Českokrumlovsku; výzkum se však dále rozšiřoval z Českokrumlovska na Kaplicko, Prachaticko a Jindřichohradecko.

Problematika jihočeského pohraničí byla několikrát zmíněna i během jednání regionálních vědeckých konferencí *Genius loci českého jihu a západu*, které se konají od roku 2005 pravidelně (vždy na konci října každého kalendářního roku), a to střídavě v Plzni (pod patronátem Studijní a vědecké knihovny Plzeňského kraje a katedry českého jazyka a literatury Pedagogické fakulty Západočeské univerzity) a v Českých Budějovicích (pod patronátem Jihočeského muzea). Výzkum jazykové situace v pohraničí podporují i některé regionální grantové projekty. To byl též v roce 2008 jeden z důvodů ustavení občanského sdružení *Genius loci – Společnost pro studium jazyka regionu*, které se (v rámci českého jihozápadu) zaměřuje rovněž na podporu regionálních konferencí a projektů (i na ediční činnost s tím spojenou). S problematikou výzkumu jihočeského a západočeského pohraničí však souvisel i projekt týmu badatelů ZČU, na jehož základě bylo možné (s podporou Ministerstva kultury ČR) vydat „Chodský slovník“ Jindřicha Jindřicha (2008). V současné době byl ve spolupráci s ÚJČ AV ČR v Praze podán (návazný) projekt edice II. dílu Hruškova Dialektologického slovníku chodského (který nebyl od r. 1907 aktualizován, ačkoliv je dodnes na ÚJČ uložena nezpracovaná Hruškova lístková kartotéka). Rozvoj výzkumu mluveného jazyka by mělo umožnit i připravované rozšíření dosud vytvořených databází lokálních slovníků i mluvené řeči, které připravují pracovníci KIV FAV ZČU (v budoucnu i s ohledem na jevy suprasegmentální). Ve výsledné podobě by měla mít souhrnná databáze multimediální charakter „souboru souborů“, jehož součástí bude též regionální korpus mluveného jazyka. Členové týmu mohou využít i zkušeností ze spolupráce s Ústavem Českého národního korpusu FF UK v Praze, který dnes (v rámci korpusu mluveného jazyka) soubory z Plzeňska i z jihu Čech zahrnuje. V návaznosti na dosavadní výzkum proto bude moci explorace v jihočeském a v západočeském pohraničí pokračovat i v budoucnu.

Slováci v jihočeském pohraničí

K problematice migrace ze Slovenska do českých zemí

Od středověku přicházeli Slováci do Čech; ale od II. poloviny 19. století více. Zejména v 19. století a na počátku století 20. z Čech vycházela podpora vydávání slovenských publikací i studia slovenských studentů (formou stipendií). Po r. 1918 pak převažovala opačná migrace - ze západu na východ; na Slovensko přicházeli čeští úředníci, obchodníci, učitelé, důstojníci četníci, policisté a železničáři. Z východu na západ mladé republiky mířili spíše někteří slovenští sezónní zemědělní dělníci (do cukrovarů, ke sběru chmele), ale i podomní obchodníci, domácí služebnictvo a řemeslníci. Zvláštní skupinu pak tvořili dělníci na Ostravsku, v severočeském průmyslu, v Baťových továrnách nebo ve strojírnách v Brně. Už tehdy se ale objevovali i slovenští úředníci v ústředních státních úřadech. Zvláště v Praze pak studovala řada slovenských vysokoškolských studentů (odhady počtu osob se ale různí: od 15 do 69 tisíc (nejčastěji se uvádí k r. 1921 cca 16 000 Slováků na území ČSR, r. 1938 pak 20 000 Slováků; dále také: Šrajjerová 1999- in QVS, s. 6–13; také: Šrajjerová 1997, s. 167–175).

Slováci do pohraničí přicházeli v několika vlnách zejména po II. světové válce (byť nelze opomenout skutečnost, že se na území Čech, Moravy a Slezska usazovali i dříve). Nejprve to byla I. vlna osídlení po roce 1945, kdy slovenští kolonisté migrovali z různých oblastí Slovenska (do 50. let 20. století). Na českém jihu máme pro tuto dobu výrazně doloženu kolonizaci z východnějších slovenských lokalit (např. ze Šariše nebo z Gemeru), dále pak z rumunských, popř. i z maďarských lokalit. Z více než 100 000 osob, které tehdy Čechy osidlovaly, se ale v jihočeském pohraničí usídlilo pouze něco přes 3 tisíce lidí (Šrajjerová in QVS, s. 6–7; dále jednotlivé studie MNP- viz lit.).

II. vlna kolonizace probíhala v 60. a 70. letech minulého století. Osídlenci přicházeli z větších center (zejména v rámci armádního náboru jako poddůstojníci a důstojníci, dále v řadách úřednické inteligence, ale i jako funkcionáři pověřeni tehdejšími vedeními KSČ).

Méně významná byl kolonizace v 80. letech 20. století, zvláště pak od konce 80. let. I v „nové době“ přicházeli za prací lidé ze Slovenska; z různých oblastí. Od 90. let potom započala nová vlna migrace; přicházely také další skupiny volynských a banátských Čechů, rozšiřovala se kolonizace z území bývalé SFRJ. Současně do českého pohraničí zamířili i zahraniční Slováci: z Rumunska a odjinud; (také) k situaci na Českokrumlovsku dále srov. např. QVS, s. 8–9n.¹

¹ Pokud ovšem chceme posuzovat jazykovou situaci v jihočeském pohraničí, musíme upřesnit samotný pojem „pohraničí“, „jihočeského úseku“... a posléze důkladně popsat problematiku migrace. Z etnografického i jazykovědného hlediska chápeme jako „jihočeské pohraničí“ (po skončení 2. světové války) nejjihnější položené pohraniční vesnice v Čechách. Jejich značnou výhodou v té době byla i skutečnost, že přežily válku (většinou) bez znatelnějších materiálních škod; z velké části byly osídleny německým obyvatelstvem.

Počátek nového osídlování jihočeského pohraničí potom klademe (jak již bylo řečeno) již do r.1945. Probíhala tu kolonizace zemědělská (především v souvislosti s I. etapou poválečné pozemkové reformy) i průmyslová. Na nově osídleném území se utvářela nová etnická skladba. Na základě Košického vládního programu patřili mezi oprávněné uchazeče (o půdu) účastníci národně osvobozenického boje (vojáci, partyzáni), političtí vězňové, ilegální pracovníci, deportovaní a jejich rodinní příslušníci, rolníci poškození válkou a reemigranti. Plán osídlení počítal s tím, že přijde okolo 2 milionů nových osídlenců. Uvedené etapy osídlení můžeme dále klasifikovat jako 2 základní období: na dobu kolonizace spontánní a kolonizace organizované. První osídlenci přicházeli hned po osvobození naší země od zločineckých německých nacistických hord (na jižní Moravu přicházeli však kolonisté ještě před skončením války). Kromě Čechů vracejících se do svých domovů, z nichž byli vyhnáni v r. 1938, přicházeli i příslušníci další národnosti. Podobně jako po r. 1938 na Slovensko se do pohraničí přesouvali nejprve železničáři, příslušníci bezpečnosti a úředníci (a to ještě před vydáním dekretů o konfiskaci majetku zločinců a zrádců a o národní správě). Bylo třeba vytvořit podmínky k zajištění chodu nejdůležitějších podniků a institucí, postarat se o památkové objekty, o dobrý průběh žní ... a o obnovení průmyslové výroby (v nejdůležitějších podnicích, v nejdůležitějších výrobních oblastech). A to vše v době, kdy Němci ještě žili na svých původních hospodářstvích.

Počáteční etapa osídlování tak probíhal (i živelně) do podzimu roku 1945; posléze se ustálila instituce národních správ. Od května do srpna 1945 osídlilo české pohraničí formou národní správy 80 000 rodin zemědělských dělníků a maloročníků z vnitrozemí (k tomu dále např. Heroldová 1978, s. 195–206; Vančík 1956, s. 193–195).

Reemigranti pak tvořili v celkové skladbě nových kolonistů specifickou **skupinu**. Z výše zmíněného počtu (více než 100 000 osob) se většina nově příchozích (přibližně 80 000 lidí) usadila v pohraničí (do jihočeských a jihomoravských lokalit jich ovšem přišlo nejméně)...

Prvními reemigranty byli už během roku 1945: příslušníci československých vojenských jednotek v SSSR a v Jugoslávii (např. příslušníci 1. čs. partyzánské brigády Jana Žižky z Trocnova v Jugoslávii). U volyňských Čechů se pak v té době vstup do čs. vojenské jednotky v SSSR předpokládal. Na konci roku 1946 žily v pohraničí 2 milióny Čechů a Slováků (kromě dalších 300 000 osídlenců). 10. 7. 1946 byla uzavřena dohoda o reemigraci s Rumunskem; podle vládního usnesení z 10. 1. 1947 si ovšem reemigranti nemohli půdu nárokovat. Přesto proces reemigrace pokračoval ještě v letech 1947–1950; v období 1947–1949 přišlo na území osvobozené ČSR asi 20 000 reemigrantů (většinou Slováků) z Rumunska (také in QVS: Šrajeroval 1999, s. 9, 11n.; Vranovský 1999, 33, 61).

Další skupinu tvořili Rusíni ze severozápadního Rumunska, kteří přicházeli na Tachovsko, a příchozí z Jugoslávie (ta ovšem povolovala jen reemigraci nemajet-

Slováci v jihočeském pohraničí

ných). Z Polska přicházeli čeští a slovenští krajané na základě československo-polské dohody o repatriaci z 21. 9. 1945; 20 000 polských Čechů přišlo z Vratislavska, Poznaňska a Lodžska. Dále přicházeli Češi z Kladska a „Moravci“ z Ratibořska a Hlubčicka; také zelovští krajané apod. Politický azyl u nás ovšem našli v letech 1948–1949 (a dále) i Řekové.

Méně k nám po roce 1945 přicházelo krajanů ze západních zemí: z Rakouska 10 000 osob, z Německa 10 000, z Francie 15 000, z Belgie 7000. Ze zámoří se do osvobozené republiky vrátilo několik set krajanů z Argentiny (a menší skupiny i odjinud). Osídlovací plán rezervoval vesnice a usedlosti s půdou o rozloze 100 000 ha; ještě na jaře r. 1946 byly hospodářství a usedlosti nad 20 ha rezervovány pro reemigranty a pro uchazeče s přednostním právem (dokud nebylo přijato výše zmíněné vládní usnesení z 10. 1. 1947; poté se už dá hovořit o organizované reemigraci);

Nově příchozí byli běžně označováni „apelativy země“, odkud reemigrovali... Rumuni, *Volyňáci* (někdy rozdílně: *polští*, *ruští* – podle původu), *Bulhaři* (dále: Heroldová 1978, s. 195–206; Vančík 1956, s. 193–195; Heroldová, Vančík 1955, s. 193–200; Vaculík 1987, s. 92–109). Jako tzv. *bulhaři* byli (např.) na českém jihu označováni zahradníci i v obecném smyslu (v konkurenci s dřívějším lokálním označením pro zahradníka: *okůrkář*). Dá se tu hovořit o přímé návaznosti na aktivity Čechů, kteří se k nám vraceli z Bulharska. Ti si s sebou totiž přinesli specifickou *zahradnickou kulturu!* Ale ani u těchto „původních *bulharů*“ se větší problémy s identifikací nevyskytovaly (posléze se sami s příslušným apelativním pojmenováním dokonce ztotožnili). Pojmenování vymizelo až po roce 1989, kdy se změnou ekonomických i politických poměrů už tito „malozahradníci“ nemohli konkurovat ekonomickým trendům (zejména od II. poloviny 90. let 20. století, kdy u nás systematicky probíhá rozklad malých a středních forem podnikání. Takový vývoj však v ekonomice vždy vede k posilování monopolních tendencí a korporativních trendů, jež dokazují absenci fungujícího ekonomického a právního systému v dané zemi).

Po roce 1989 se ovšem pozice členů slovenské menšiny poněkud změnila. Bilaterální smlouva nástupnických republik někdejšího Československa (1993) vymezuje postavení menšin v obou samostatných nástupnických státech (ČR i SR). Podle nejruznějších údajů na území ČR stále žije asi 315 tisíc Slováků. Dlouhodobá společná historie a jazyková blízkost tu zanechala trvalé stopy. Podle sčítání lidu k 1. březnu 2001 se ke slovenské národnosti hlásí zhruba 193 tisíce osob; ročně pak dále v ČR pracuje minimálně 58 000 slovenských občanů (porovnáme-li statistické údaje se stavem k r. 2009). Svou roli tu rovněž hraje i dohoda prezidentů o vzájemné spolupráci v oblasti školství a o vzájemné výměně vysokoškolských studentů; stejně tak Evropská charta regionálních či menšinových jazyků. V prostředí slovenských krajaných sdružení (k nimž patří např. Slovensko-český klub, Obec Slovákův v České republice, Klub slovenskej kultúry, folklórní spolky -

např. Libora, od r. 1994 pak opět spolek Detvan) tu hraje (s ohledem na společnou historii) velkou roli dichotomie propojování slovenské a české kultury společně s udržováním slovenského národního, kulturního i jazykového povědomí („*slovenskosti*“; k tomu dále srov. lit.: A 2, MD).

Základní přehled o migraci na jihu Čech můžeme doložit na vybraných údajích; uvádíme vždy název okresu, dále celkový počet přistěhovalců ze Slovenska a podíl příslušné skupiny na celkovém počtu Slováků v okrese (v %); vše v letech 1945–1947:

Kaplice: 1514 – 8,3 %, Český Krumlov: 980 – 3,2 %, Prachatice: 546 – 2,2 %, Vimperk: 265 – 1,2 %, Sušice: 263 – 0,9 %, Trhové Sviny: 175 – 0,9 %, Jindřichův Hradec: 164 – 0,6 %; celkem se jednalo o 3907 osob (Prokop 1998, s. 70–71).

Stejně tak je nezbytné upozornit na hodnotu migračního salda slovenských přistěhovalců na jihu Čech. V letech 1950–1959 činilo toto saldo v okrese Český Krumlov 1022 osob (v literatuře je chybně uveden údaj 1042 osob),² v okrese Kaplice 766 osob. Z toho činí podíl českokrumlovského okresu v prvních 5 letech (1950–1954) celkem 611 osob, v dalších letech 484 osob. Kaplický okres vykazoval v prvním pětiletí saldo 411 osob, v letech následujících 282 osob. V dalším období (1961–1990) činilo migrační saldo na jihu Čech: 1961–1970... 2550 osob; 1971–1980... 1419 osob; 1981–1990... 1742 osob (srov. také Prokop 1998, s. 103; obd. v Příloze I.). V letech 1980–1991 dosáhl součet migračního salda počtu 34 713 osob; přesto však došlo k dlouhodobému poklesu o 12,5 %. Další přistěhovalci přicházeli mezi lety 1991–1998; saldo činilo přes 14 tisíc osob (většinou Slováků).

Příčin slabšího osídlení českého jihu bylo (a je) hned několik:

1. jedná se o odlehlý, dopravně nejhůře dosažitelný kraj (situace se tu zkomplikovala po vzniku ČSR v r. 1918 - po přerušení „rakousko-uherské“ dopravní osy SEVER-JIH: Praha – Linec + Praha – Vídeň)
2. kraj zpočátku zasáhla poměrně silná vlna osídlení, ale byla nejméně trvalá (ze všech krajů ČSR)
3. migrace zasáhla nejodlehlejší lokality, ale vytlačila některé lokální a ekonomické zdroje
4. značný podíl romské populace (která se projevovala značnou měrou živelnosti a fluktuace, ale někdy zdánlivě se slovenským etnikem splývala) znesnadňoval jednak emancipaci, jednak plnohodnotné začleňování slovenského živlu do života kraje
5. osídlování bránila i vojensko-strategická opatření v pohraničním pásmu (původně bylo pohraničí osídleno v širší míře, ale později byli osídlenci vytlačeni do vnitrozemí; např. městečko Pohoří na Šumavě zaniklo definitivně až v 70. le-

² Tento nesprávný údaj vyplývá z chybného provedení numerického součtu (Prokop 1998, s. 88).

Slováci v jihočeském pohraničí

tech 20. století; to souviselo i se snahami poreformní komunistické diktatury potlačit jakékoliv reminiscence na reformační pokusy z let 1967–1970, které vyvrcholily budováním nové „železné opony“ na hranicích se státy, které nebyly členy Varšavského paktu³).

Také vzhledem ke složitostem, které proces osidlování českého jihu provázely, je nezbytné i dnes sledovat kulturní (a rovněž „folklorní“) aspekty života původně jinonárodnostního obyvatelstva, míru asimilace v českém většinovém prostředí... a stanovit prognózy dalšího vývoje monitorované skupiny obyvatel jihočeského pohraničí...⁴

Na přelomu tisíciletí dosáhl v jihočeských okresech počet osob, které se přihlásily ke slovenské národnosti (**podle sčítání lidu z r. 2001**) hodnoty několika stovek, popř. těsně přesáhl hranici jednoho tisíce lidí (ve větších nebo významnějších okresech i dvou tisíc). Nejvíce osob se ke slovenské národnosti hlásilo v okrese Český Krumlov (2418) a v okrese České Budějovice (2101). Hranici jednoho tisíce osob přesáhl okres Tábor (1191) a Prachatice (1083); těsně pod ní se dostal okres Jindřichův Hradec (954). Více než 500 osob vykázal okres Písek (723) a Strakonice (555).

Neméně zajímavé je sledovat výsledky uvedeného sčítání lidu i z pohledu toho, kolik osob se ke slovenské národnosti přihlásilo v jednotlivých místech. Dále uvádíme jednoduchý seznam míst s číselnými údaji:

Českokrumlovsko: ČK – 286; Kaplice – 273; Benešov nad Černou – 155; Pohorská Ves – 20; Chvalšiny – 41; Dolní Třebonín – 23; Hořice na Šumavě – 47; Světlík 32; Chvalšiny: 41; Kájov – 32; Malšín – 37.

Českobudějovicko: České Budějovice – 1120; Žár – 15; Trhové Sviny – 62; Jilovice – 12; Petříkov 1; Nové Hrady – 75. (srov. dále v lit.: A 2...)

³ Pro uvedenou dobu je ale příznačné, že to bylo bývalé sovětské impérium, byl to bývalý SSSR, kdo si podobně „zátarasy“ a „drátěné ohrady“ budoval na hranicemi s Polskem, Československem, Maďarskem i Rumunskem... tedy se svými tzv. „spojenci“, s nimiž (podle halasných vyhlášení svých vlastní ideologů) ho pojila „nerozborná družba“. Na straně druhé ovšem nelze nepřipomenout, že „naši“ komunističtí ideologové šli ve svých demagogických projevech ještě mnohem dále než ti sovětští. To se projevilo zejména v době tzv. „glasnosti“ a „pěrestrojky“... Rozbor „jazyka moci“ těchto satelitů byzantsko-mongolského typu tzv. „reálného socialismu“ je jistě velkým úkolem, který před naši lingvistikou v současné době leží!

⁴ ...rovněž v souvislosti s procesem globalizace, dehonestifikace a fragmentace (paradoxně jako následku monopolizace) jednotlivých struktur současné lidské společnosti. V tom smyslu je vlastně jedno, zda tyto procesy označíme za „zrychlování vývoje“, „posílení turbulencí“, popř. i „poločasu rozpadu“ společnosti postmoderní, sekundárně postkomunistické, postcivilizační. O takovém „poločasu rozpadu“ všech lidských vazeb většina současných obyvatel „postmoderního“, „zrychleného“ světa patrně nepochybuje. A pokud ano: stačí shlédnout zprávy několika konkurenčních televizních stanic „těsně po sobě“, porovnávat informace v tisku... a prostě i hlavně: přemýšlet!

Jazyk většinového etnika (tedy češtinu) přijali jako prostředek běžně mluvené komunikace posléze všichni příchozí ze Slovenska i ze slovenských osad v Rumunsku. Slovenský jazyk dominuje v domácím prostředí pouze u lidí starší generace. Udržuje se ovšem tradice pojmenovávání osob podle modelů, které převažovaly v původním, prostředí kolonistů.

V souvislosti s rozvojem osidlování se jazyk kolonistů měnil v jednotlivých kolonizačních obdobích různě. Proměňovaly se i tradice, které si nově příchozí (většinou) přinesli ze svého původního prostředí. Na základě studia tradičních zvyků a obyčejů (zejména pak každodenních obyčejů) probíhal na Českobudějovicku, Českokrumlovsku, Novohradsku, Kaplicku a v Lipenské oblasti v letech 1992 – 2009 širší společný výzkum lingvisticky i etnograficky orientovaných posluchačů vysokých škol (ve spolupráci s etnografem Jihočeského muzea v Českých Budějovicích, F. Krejčou); a to ve vybraných lokalitách. Patřily k nim obce Dolní Třebovín na Českokrumlovsku, Malšín u Frymburka, sídla v okolí Trhových Svinů (např. Bukvice, Žár); dále Nové Hrady a jejich širší okolí (Hojná Voda, Dobrá Voda, Světví, Šejby); dále: Benešov nad Černou, Kaplice a Pohorská Ves. Kromě lexikonu zkoumali posluchači jihočeské a západočeské bohemistiky se sledovaly rovněž proměny morfologie, hláskosloví, slovtvorby (např. rozšíření sufixů typu *-á/-álek, -álka, -álko...* k tomu srov. výklad dále; také: DNS, s. 140). Výzkum začínal na tzv. tradičním Doudlebsku a přednostně byl zaměřen na místní lexikon v prostředí českého etnika. Nemohl se ale přitom vyhnout problematice „dosídlenců“.

V rámci explorační na jihu Čech jsme zkoumali především zachovalost jevů, které si slovenští kolonisté udrželi ve svém jazyce z původního prostředí. Dále ale také proces ovlivňování jazyka imigrantů specifickými rysy „jihočeské“ mluvy. A to u 2 skupin respondentů: s rokem narození mezi lety 1935 – 1949 (I. skupina) a s rokem narození 1950 mezi lety 1960 (II. skupina). ***Skladbu jazyka etnika v jednotlivých lokalitách*** jsme potom sledovali právě na vybraném vzorku mluvčích.

Náš výzkum potom probíhal **po etapách**; v 80. a 90. letech 20. století na tzv. Doudlebsku, na Borovansku, v okolí Trhových Svinů a v lokalitách položených od tohoto městečka jižně (směrem k Novým Hradům), na Ledenicku a na Kaplicku (a také v blízkých příhraničních lokalitách okresu Český Krumlov), od roku 2000 do roku 2009 pak opět na Trhovosvinensku, Novohradsku, Českokrumlovsku (nyní výrazněji se záměrem zachytit mluvu obyvatel obcí položených mezi Českým Krumlovem a Českými Budějovicemi) a na Kaplicku (tedy šíře i v pohraničních lokalitách) a na tzv. Blatech (zejména v lokalitách mezi městečky Hluboká nad Vltavou a Zliv, blatskými obcemi kolem Zbudova... směrem k městečku Netolice). Ne každá uvedená lokalita ovšem poskytla materiál pro sledování jazyka slovenské menšiny. Zvolená **metodika** našeho **výzkumu** potom vedla k rozdělení týmu posluchačů vysokých škol (během výzkumu na nejj jižnějším úseku českých nářečí,

Slováci v jihočeském pohraničí

který s pohraničními lokalitami přímo sousedí a místy je i zahrnuje) do několika skupin, které prováděly exploraci v jakýchsi územních „pruzích“:

- od Českých Budějovic k Besednicím, Soběnovu... k Benešovu nad Černou i opačným směrem (ke Kaplici)
- od Kaplice k Benešovu nad Černou a k Pohorské Vsi, druhou stranou přes Bujanov k Dolnímu Dvořišti
- od Nových Hradů k Rychnovu u Nových Hradů, k Šejbám, k Hojně a k Dobré Vodě (apod.)
- od Frymburka k Malšínu, k Černé v Pošumaví a k Hořicím na Šumavě, dále ke Kájovu
- od Kájova k Českému Krumlovu a dále k Chvalšínám, k Brlohu, ke Křemži a k Dolnímu Třebonínu
- od Trhových Svinů ke Slavči, Dobrovské Lhotce, k Olešnici a k Žáru; severněji potom k Borovanům.

Hláskosloví:

1. suprasegmentální jevy:

Doklady penultimy byly rozpoznány v nahrávkách z Novohradska (výzkum byl prováděn cca u 16 osob, z toho specifická intonace a užití penultimy v přízvukování slov byly doloženy u 9 z nich – 4 osoby patřily k mluvčím I. skupiny), z Lipenské oblasti kolem Frymburka a Horní Plané (cca 9 osob, z toho doklad penultimy rozpoznán u 4; k mluvčím I. skupiny patří: 3 osoby), z Českokrumlovska (cca 8 osob, z toho doklad u 3, k mluvčím I. skupiny patří 2 osoby), z okolí Trhových Svinů (cca 15 osob, z toho doklad u 5, k mluvčím I. skupiny patří 3 osoby). V jistém smyslu by se ovšem mohlo uvažovat o *blízkosti užití penultimy* v českém i ve slovenském prostředí (v některých nářečních oblastech zcela jistě). Na jihu Čech se totiž jedná spíše o melodickou penultimu (jak lze doložit v záznamech promluv – u mluvčích u starší a nejstarší generace... ale místy, např. na Soběnovsku, i u mladší generace mluvčích). V řadě míst máme potvrzenu dřívější kolonizaci ze středního Slovenska, kde se podobná melodická penultima místy může v promluvách vyskytovat. Pokud však jde o kolonizaci ze severního a severovýchodního, popř. z východního Slovenska, pak bychom usuzovali spíše na dynamickou penultimu (podobně je tomu podnes i ve Slezsku a v polských nářečích). Kolonizace ze západního Slovenska k nám potom přiváděla spíše osadníky, kteří ve slovech zvýrazňovali spíše primu (obd. českému stavu); podobný stav při užití přízvuku je však i na větší části slovenského území.

Zajímavé však bude sledovat i další **doklady suprasegmentálních jevů**. Výhledově bude nutné sledovat nejen stopy penultimy, ale rovněž proměny přízvuku (akcentu) s ohledem na starý akut a cirkumflex, na novoakut/cirkumflex. Ostatně problematičnost metatonické teorie tu dokládá i zachycený stav jihočeský (a procesy vzájemné interference prvků slovenských, českých i jiných). Doklady délky

(především) ve dvouslabičných tvarech substantiv (původních o-kmenů a a-kmenů) se zdá opodstatňovat opoziční postoj k metatonické teorii. Podobné pojetí vývoje „jihočeského přízvuku“ tu koresponduje s názory F. H. H. Kortlandta (např. studie 1975n.), R. Derksena (např. k r. 2008), dále V. A. Dyba (zejména od r. 1981) a jiných autorů. Regionální suprasegmentální prvky tu spíše rezonují s jazykovou interferencí. V této souvislosti je zajímavé i lokální užití dalších regionálních specifíků přízvuku: přízvukování na zájmené příklonce (*vid'el ho*), přesun přízvuku (akcentu) na poslední slabiku (na ultimo; ale to se objevuje spíše jen na severozápadním okraji tzv. Blat – patrně v návaznosti na užší stav západočeský).

2. segmentální jevy:

Nově příchozí (tedy i slovenské) etnikum místy přebírá jazykové projevy, které byly dříve typické pro místní české (nářeční) prostředí (a dnes se zachovávají spíše v promluvách respondentů starší generace); patří k nim např. *dejtace* (na Soběnovsku u typu zájmeny *me*); jde tu o ztrátu jotace po nazální bilabiále. Patrně ovšem již nejde o morfologický (morfosyntaktický) typ; změna je doložena jen v tomto pádě (4. sg.). Jedná se proto o stav lexikalizovaný. Podobně lze doložit některé změny ve slabikách, kde došlo k rozložení *měkkých retnic* (které už samostatně nikde doloženy nemáme; o blízkosti slovenské nářeční výslovnosti tu také patrně nelze uvažovat. Mohl se však projevat i vliv komunikačního úzu osídlenců z Moravy): *typy ltebje – sebje, Sebjenof...* (s možností projevu přehlásky *o > e*; místy i u mluvčích slovenského původu: okolí Soběnova, Malšín, Pohorská Ves).

Tvarosloví:

Na Soběnovsku a na západních okrajích Českokrumlovska lze dodnes (nejen u starší generace rodilých mluvčích, ale i v promluvách původních slovenských kolonistů) sporadicky zachytit užití *konjugačního* tvaru *som* (v 1. sg. ind.préz. akt. slovesa *být*; koresponduje zde možná i „jihočeská“ a původní slovenská forma); bylo by jistě zajímavé doložit další příklady novým výzkumem.

Deklinace substantiv se někdy vyznačuje koncovkou *-om* ve 3. pl. substantiv (*chlapom, Dvořákom*), kterou jinak známe také od příchozích ze západních Čech (zejména z Příbramska), z východní Moravy a ze Slovenska. Není jasné, zda se u původně slovenských mluvčích jedná o vyrovnávání české a slovenské normy nebo o projev místní formy běžně mluvené češtiny (popř. regiolektu). Od poválečné kolonizace již uplynulo více než 50 let, což je dostatečná doba pro ustálení dalších proměn vývoje jazyka i osídlení... („hranice synchronního pojetí mluvy“ tedy byly jednoznačně překročeny). Běžně je v promluvách mluvčích slovenského původu doloženo i užívání posesivních tvarů adjektiva *tatínkovo, maminčino* (což lze chápat spíše jako průnik obecně jihozápadočeského rysu).

Slováci v jihočeském pohraničí

Morfosyntakticky jsou pozoruhodné *reduplikace* typu */Vid'im tebe /tebje/ t'e/*, které jsme zaznamenali v promluvách starší generace rodilých mluvčích i některých imigrantů na Besednicku a na Borovansku.

V **lexikonu** původních slovenských přistěhovalců se objevuje přejetí některých pojmenování ze **slovenštiny**. Slovo *konárik* tu mohlo označovat větvičku, ale také syna „muže od koní“ nebo majitele jediného vychrtlého koníka (ve druhém případě patrně půjde o slovakismus jen z úzce hláskoslovného hlediska; z hlediska slovo-tvorného kontextu bychom v českém prostředí hledali pojmenování „koňářik?“). Chov koní se ale v pohraničí začal výrazněji šířit hlavně po roce 1989; proto užití takového pojmenování bezprostředně souvisí s realiiemi. Naopak užívání spojky (nikoliv částice!) *aj* ve významu „i, (a) také“ se rozšířilo v některých jihočeských pohraničních lokalitách natolik, že jí jako zde součástí svého aktivního slovníku užívají všichni mluvčí; ať už českého či slovenského původu. U vlastních jmen rumunských Slováků zase můžeme doložit vliv původního románského prostředí (zejména na příjmeních⁵).

Obecně lze ve slovníku imigrantů najít **různorodý repertoár** slov (pojmenování). Objevíme některá **specifika** lokálně či regionálně **česká** (specifické či lexikální dialektismy – srov. Sochová in Manuál 1995); např. slovo *klubalka* (kolíček na prádlo) je známé jen v lokalitách jižněji od Českých Budějovic (na jižním okraji Doudlebska se užívá pojmenování *klubna*) bylo doloženo dříve dokonce i u střední a starší generace Českých Budějovic a jejich okolí (dodnes ale v povědomí řady lidí existuje); následně proniklo i do mluvy „pohraničních Slováků“.

Jak je vidět, z dosavadních zjištění plynou četné úkoly do budoucna. V současné době se nabízí navíc možnost návazných onomastických výzkumů; nejen z hlediska anoikonymie (pomístních jmen) nebo původu jmen rodných či příjmení (což zase představuje samostatný antroponomický úkol; řada slov v původně slovenském prostředí tu souvisí se jmény rumunského původu; srov. výklad výše).

Literatura:

- Balhar, Jančák, P. a kol.: *Český jazykový atlas*. I–V. Praha, Academia 1992, 1997, 1999, 2002, 2004, 2005.
- Bělič, J.: *Nástin české dialektologie*. Praha, Academia 1972.
- Čapka, F., Slezák, L., Vaculík, J.: *Nové osídlení pohraničí českých zemí po druhé světové válce*. Brno, Akademické nakl. Cerm s.r.o. 2005.
- Holub, Z. a kol.: *Doudlebské nářečí a slovník*. České Budějovice, Roční období 2004.

⁵ Přehled příjmení rumunských Slováků, kteří osídlili jihočeské pohraničí v letech 1945–1950 (v porovnání se stavem zachyceným autorem příspěvku v 80. a 90 letech 20. století), uvádíme v Příloze II.; srov. také Louženský 2009.

- Jančáková, J., Jančák, P.: *Mluva českých reemigrantů z Ukrajiny*. Acta Universitatis Carolinae – Philologica, Monographia CXLI. Praha, Nakladatelství Karolinum 2004.
- Lamprecht, A. a kol. *České nářeční texty*. Praha 1976.
- Šrajerová, O. (ed.): *Národnostní menšiny na přelomu tisíciletí*. Sborník z mezinárodní vědecké konference konané 12. a 13. listopadu 2002. Slezský ústav SZM v Opavě, Dokumentační a informační středisko RE při EIS UK Praha 2002.
- Prokop, P.: *Migrace ve vývoji slovenské populace v České republice (se zvláštním zřetelem ke stěhování mezi Slovenskem a českými zeměmi)*. In: Prokop, P., Šrajerová, O., Sommer, K., Gímeš, E.: *Slováci v České republice po roce 1945*. Slezský ústav SZM v Opavě. Šenov u Ostravy, Tilia 1998; s. 56n.
- Sochová, Z.: *Nářeční lexikografie*. In: Čermák F, Blatná R. (eds). *Manuál lexikografie*. Praha – Jinočany, H+H 1995.
- Stryjová, M.: *Mlč!* Benešov, Evangelické manufakturní nakladatelství (EMAN) 2006.
- Stryjová, M.: *Pokojík*. Benešov, Evangelické manufakturní nakladatelství (EMAN) 2009.
- Utěšený, S.: *Nářečí přechodového pásu česko-moravského*. Praha 1960
- Utěšený, S.: *Nářečí v jižních Čechách*. In: Cuřín, F. a kol. *Jihočeská vlastivěda*. Řada A. Jazyk. České Budějovice, Jihočeské nakladatelství 1986, s. 9–54
- Vaculík, J.: *Reemigrace zahraničních Čechů a Slováků v letech 1945 – 1950*. Brno, Masarykova universita 1993.
- Voráč, J.: *Česká nářečí jihozápadní*. Část I. Studie jazykově zeměpisná. Praha, Nakladatelství Československé akademie věd 1955.
- Voráč, J.: *Česká nářečí jihozápadní*. Část II. Praha, Academia 1976.
- Voráč, J.: *Nářečí*. In: Klimeš, L. a kol., *Západočeská vlastivěda*. Plzeň, Jazyk: Západočeské nakladatelství 1992, s. 67–103.
- Vranovský, P., Lipták, P., Prokop, P., Šrajerová, O.: *Quo vadis slovenská menšina*. Obec Slováků v České republice. Praha 1999... dále: QVS

- ***některá periodika:***

- ***Minulostí Západočeského kraje***, 17, 1981:
- Holá, V.: *Osídlení šumavského pohraničí na Sušicku*. *Minulostí Západočeského kraje*, 17, 1981, s. 27–36.
- ***Slováci v zahraničí***, sv. 13, 1987:
- Vaculík, J.: *K reemigraci a usídlování Slováků z Rumunska v pohraničí českých zemí v letech 1946 – 1949*. *Slováci v zahraničí*, sv. 13, Martin, 1987, s. 92–109.

Slováci v jihočeském pohraničí

- Materiály k problematice novoosídleneckého pohraničí. In: *Zpravodaj koordinované sítě vědeckých informací pro etnografii a folkloristiku*, Praha: 1979, 1981, 1982, 1984 (více svazků)... dále: MNP
- Články in MNP (např.):
Secká, M.: *Příchod rumunských Slováků na Chebsko*, s. 2, 1982, s. 74–79
Proměny v životě rumunských reemigrantů v okrese Prachatice. Sv. 5, 1982, s. 34–40.
Šotolová, M.: *Charakteristika skupiny rumunských Slováků na Prachaticku*. Sv. 2, 1982, s. 106–115.
Šotolová, M.: *Reemigrace rumunských Slováků do jihočeského pohraničí* (okres Prachatice). Sv. 1, 1981, s. 66–71.
- **Jihočeský sborník historický:** 1979
Šotolová, M.: *Dosavadní výsledky národopisného výzkumu rumunských reemigrantů*. Jihočeský sborník historický (JSH), 48, 1979, s. 73–75.
- **časopis Český lid:** 1955, 1956, 1978, 1982, 1983
Haišman, T., Heroldová, I., Matějová, V.: *Stabilizace, společenská a kulturní integrace obyvatelstva v pohraničních obcích v jižních Čechách a na severní Moravě*. Český lid, 70, 1983, s. 11–34.
Heroldová, I., Vančík, F.: *Vytváření domova v novoosídlenecské pohraniční vesnici*. Český lid, 1955, roč. 42, č. 5, s. 193–200.
Heroldová, I.: *Národopisná problematika novoosídlenecského pohraničí*. Český lid, 1978, roč. 65, č. 4, s. 195–206.
Matějová, V.: *Proměny, kterými procházely jednotlivé skupiny osídlenců v rámci lokální společnosti, změny jejich materiální a duchovní kultury v důsledku integrace obyvatelstva a utváření života lokální společnosti*. Český lid, 70, 1983, s. 50–55.
Novoosídlenecské pohraničí Čech a Moravy v letech 1945–1982. I. Slovenští reemigranti z rumunského středohoří. Český lid, 70, 1983, č. 1, s. 8.
Příchod do pohraničí, první léta života v pohraničí do socializace zemědělství. Český lid, 69, 1982, s. 42–46.
Vančík, F.: *Některé rysy novoosídlenecského pohraničí*. Český lid, 1956, roč. 43, č. 5, s. 193–195.
- **Slezský sborník:**
Šrajetrová, O.: *Slováci v českých krajinách do roku 1945*. Slezský sborník 95, Opava 1997, s. 167–175.

Prameny:

- osobní výpovědi (především respondentů z lokalit Novohradská, Kaplická, Frymburská, Trhvosvinenská apod.)
- jednotlivosti z fondu Státního okresního archivu v ČK – fond obecní samosprávy
- SOKA České Budějovice:
- ONV Trhové Sviny, kart. č.19 (Čs. občanství reemigrantů kol. r.1949). ONV Trhové Sviny, kart.č.28 (seznam reemigrantů v okrese kol. r.1949). ONV Trhové Sviny, kart.č.93 (Čs. občanství reemigrantů 1951–1953) ONV Trhové Sviny, kart. č.334 (Čs. občanství, 1954, 1959–1960).

Elektronické zdroje:

<http://www.mezikulturnidialog.cz/slovenska-kulturni-identita.html....> dále: MD Klípa, O. Slováci v českých zemích. Dostupné z <http://www.advojka.cz/archiv/-2007/26/stat-a-slovenska-mensina>. Společnost. A 2, č. 26/07.... dále: A 2 Louženský, J. Blog jihočeské historie. Dostupné z <http://jirilouzesky.txt.cz/-clanky/34112/reemigrace-slovaku-z...> dále: Louženský 2009

Příloha I.

Migrační saldo slovenského osídlení v jihočeských okresech

Jihočeské okresy	Migrační obrat 1961-1990	Migrační saldo absolutně				Podíl z kraje	Pořadí podle migračního salda
		1961-1970	1971-1980	1981-1990	1961-1990		
České Budějovice	5709	407	478	572	1457	25,6	1
Český Krumlov	6604	779	220	155	1154	20,2	2
Jindřichův Hradec	3448	511	179	92	782	13,7	4
Pelhřimov	1432	12	-2	112	122	2,1	8
Písek	2672	238	59	183	480	8,4	6
Prachatice	4231	351	114	142	607	10,6	5
Strakonice	1509	80	3	154	237	4,1	7
Tábor	4570	172	368	332	872	15,3	3
Kraj úhrnem	30 175	2550	1419	1742	5711	100	-

(Prokop 1998, s. 116)

Slováci v jihočeském pohraničí

Příloha II.

Příjmení a rodná jména rumunských Slováků usídlených na území bývalého okresu Trhové Sviny v letech 1949–1950.

1949:

Údolí: Zimová Julia, Zima Juraj/Jiří (také *Vyšné*), Mucha Josef, Dibdak Josef, Duriš František, Mucha Josef, Pomlenci Jan, Zifčák Jan; **obec Žumberk - Božejov:** Morong Josef, **Žár**; **obec Dobrá Voda; Stará Hut':** Bubela Petr, Stašák Štefan, Stašák Štěpán; **Hojná Voda:** Salva Martin, Lašák Jan, Bula Andrej; **Chlupatá Ves:** Albert Anton, Valíček Ondřej, Čajan Jan, Fehir Josef, Lidak Josef, Jurista Pavel, Lašák Robert, Lašáková Marketa; **obec Rychnov; Kondrač:** Smolen Juraj, jeho tchán Kurek Ondřej, Filipčík Josef; **Kunratice:** Motyčák Josef; **Kramolín:** Šternberger František; **Mýtiny:** Koňarik Jan, Talpová Veronika, Antonín Chudý, Labaj Karel, Duriš Karel; **Štipton:** Pomlenci Jan (také *Vyšné*), **Žár:** Morong Josef (předtím **Božejov**, obec Žumberk); **Stropnice:** osada *Vyhličky:* Kubinec Josef, Kubalák Karel, Vrobelová Kateřina, Šubová Šarlota, Kubalák Ignác, Staník Štefan (přistěhoval se z obce Šejby); **Světlík:** Sojková Anežka; **Šejby:** Stašák Štefan, Stašák Štěpán (Stará Hut'), Blahuta Josef, Juraš Josef, Škorvánek Juraj, Janošťák Tomáš, Blahuta Ignác, Gažák Karel, Strapek Benedikt, Žák Martin, Šemro Jiří, Lučan Matěj, Škorvánek Antonín, Škorvánek Jan, Janostyak František, Dobrovský Jan, Janošťák Jan, Janošťák Martin, Staník Štefan, Koleňák Andrej, Žák Jiří, Šubová Šarlota, Bandíková Markéta, Gažák Štefan, Motyčák František, Blahuta Karel, Blahota, Juraš Josef, Lašák Gusta, Škorvánek Jiří, Janošťák Tomáš, Dobrovský František, Žák Josef

1950:

Pěčín: Valíček Petr, Sojková Anežka, Lučanová Marie; **Žár:** Morong Josef (předtím **Božejov**, obec Žumberk)

Zdroje:

SOkA České Budějovice: ONV Trhové Sviny, kart. č. 19 (Čs. občanství reemigrantů kol. r. 1949); ONV Trhové Sviny, kart. č. 28 (seznam reemigrantů v okrese kol. r. 1949) Louženský 2009

Samostatně doloženo autorem příspěvku:

Nové Hradý: Morong, Bula, Motyčák, Vrobel, Koryťák, Dibdák, Kubalák, Janošťák, Strapek, Žák, Dobrovský, Valíček, Zajac; **Leopoldov, Kuří:** Labajovi, Korchovi; **Hořice na Šumavě:** Šuba, Zajac; **Pohorská Ves:** Janošťák, Korch, Lacko; **Nová Hospoda u Chvalšín, Kájov:** Gažákoví

